

Братислав
Иванов

МИТОЛОГИЯ НА
ЯПОНИЯ

日
本
神
話

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР • 9

ВЪВЕДЕНИЕ • 11

Мит и митология.....	11
Мит.....	11
Митология и религия.....	12
Типология на митовете.....	13
Сакрални места и обекти.....	15
Сакрални места в шинтоизма	15
Сакрални места в будизма.....	23
От митология към история	25
Транскрипция на теонимите	27
Кратка историческа хронология.....	29

МИТОВЕТЕ В ШИНТО • 31

Шинтоизмът.....	31
Храмовият шинтоизъм	32
Шинтоизъм на императорския двор	32
Държавният шинтоизъм.....	33
Народен шинтоизъм.....	34
Ками.....	34
Аниматизъм	36
Анимизъм	36
Отделните ками	36
По-важни извори.....	38
Коджики	39
Нихоншюки/Нихонги.....	41
Шьокунихонги.....	42
Куджики.....	43
Фудоки.....	43
Кого шюи.....	44
Шинсен шьоджироку.....	44
Енгишики	45

Сътворението.....	45
Разделянето на Небето и Земята.....	45
Деянията на Идзанаги и Идзанами.....	47
Такаманохара	53
Цукуйоми и Укемочи-но ками.....	53
Аматерасу и Сусаноо	55
Митове от Идзумо	57
Сусаноо и змеят.....	57
Притеглянето на земите.....	59
Оокунинуши и белият заек от Инаба.....	60
Оокунинуши и Сусерибиме.....	62
Бог Малечко.....	65
Усмиряването на страната.....	66
Усмиряването на страната по „Коджики“	67
Усмиряването на страната по „Нихонги“	69
Слизането на Небесния внук.....	71
Слизането на Небесния внук по „Коджики“	71
Слизането на Небесния внук по „Нихонги“	74
Трите поколения от Хюга.....	74
Ходери и Хоори	76
Легендата за Джинму	79
Легендата за Яматотакеру	84
Легендата за Урашима Таро.....	90

СЛЕДБУДИСТКИ ПЕРИОД ♦ 93

Будизмът	93
Дхарма.....	95
Карма.....	96
Бодхисатви и демони	98
Иконография.....	99
Будизмът в Япония	103
Началото.....	103
Основни етапи	106
Особености на японския будизъм.....	107
Шинто-будистки синкретизъм.....	108
Езотеричният будизъм.....	110
Будизмът на Чистата земя.....	113
Дзенбудизмът	118
Естетиката на дзен	120
Легендата за Дарума.....	122
Бодхисатва Авалокитешвара	124

Бодхисатва Кшитигарбха.....	130
Синкретичният култ към Хачиман.....	135
Хачиман и случаят Докьо.....	136
Обожествяването на Мичидзане	137
Седемте бога на щастието	140
Дайкокутен	141
Хотей.....	143
Бишямонтен.....	145
Бендзайтен	146
Ебису.....	148
Фукурокудзю	149
Джюроджин	150
Инари	151

ГЕРОИЧЕН ЕПОС • 153

Преданието за Йошицуне и Бенкей	153
Епохата	153
Йошицуне	155
Бенкей	156
Йошицуне и Бенкей	157
Момотаро.....	158
Легендата	159
Кинтаро.....	162
Легендата (вариант)	163

СВЕТЪТ НА МИТИЧНОТО • 165

Митични същества.....	165
Тенгу	165
Они.....	167
Каппа	168
Призраци	169
Антропоморфни призраци.....	169
Призраци-чудовища	171
Магически животни.....	173
Лисицата (кицуне).....	173
Миештата мечка (тануки).....	174
Котката (неко)	175

БИБЛИОГРАФИЯ • 177

ПРЕДГОВОР

Митологията формира или поне участва във формирането на дълбинните структури на всяка култура и в този смисъл може да се разглежда като своеобразен код за нейното разбиране. Митологичните представи за всемира живеят в подсъзнанието на носителите на дадена култура и се проявяват в изкуството и литературата, където се разпознават – осъзнато или не.

Не така протичат нещата при срещите с чужда култура. Когато представител на дадена култура и чужденец четат например една и съща книга, те възприемат прочетеното по различен начин, разпознават различни послания, а и някои от посланията изобщо не достигат до чужденеца. Езиковата компетентност се оказва недостатъчна; необходима е и културна компетентност, а тя започва с митологията.

Когато говорим за митологията, неизбежно възниква въпросът как тя се съотнася с религията. В съвременната наука е разпространено мнението, че митологията и религията са две тясно свързани системи, като всяка от тях запазва относителна автономност.

Основните митологични сюжети в Япония са свързани с шинтоизма, будизма и шинто-будисткия синкретизъм, възникнал в резултат на усилията на японския политически и културен елит за хармонизиране на отношенията между изконната и привнесената религия. Развитието на синкретизма преминава през различни етапи, но същността му си остава непроменена – японските божества (ками) и будите се представят като проявления на една и съща божествена същност.

Споменатите особености на японската митология предопределят и начина, по който е структурирана тази книга.

Нерядко японските митологични герои са еkleктични образи. Така например Бендзайтен (Бентен) от седемте бога на щастието обединява черти на индийската богиня Сарасвати, на бодхисатва Манджурши и на Тойотамахиме – по-голямата дъщеря на морския владетел Ватацуми в шин-

тоистката митология. Други митологични герои пък придобиват в Япония популярност, каквато нямат в останалите страни от будисткия ареал.

Въпросът за японската митология си остава повече или по-малко бяло поле в нашата японистика. Въпреки че има публикации, засягащи тази тема, някои от тях оставят впечатление, че авторът се е придържал към принципа: „Ако текстът се разминава с фактите, толкова по-зле за фактите.“ Пример за такъв подход е анализиран подробно в главата *По-важни извори*.

Несъмнено добър избор е направило издателство „Български художник“, което през 1986 г. издава книгата на Йоланта Тубелевич „Японска митология“, която не само е написана компетентно, но е и преведена добре на български език. Но от нейното издаване са изминали трийсет години.

Проблемите на транскрипцията не са тема на тази книга и тук ще споделя само някои основни принципи, които обаче не са общоприети: меките японски съгласни /ж, ч, ш/ се предават с буквите **я**, **ю** пред /а, у/ и с **ъ** пред /о/; дългите гласни и двойните съгласни обикновено не се предават, но този принцип е нарушен например в името Куукай; когато морфемната граница минава между /й/ и /а/, както е в названието *Хейан*, се пише **йа**, а не **я**; японската съгласна /н'/, която е винаги твърда, се предава чрез апостроф, както е в заглавието на антологията *Ман'йошю*.

За да не се влиза в ненужни дискусии, основните термини и географските названия са представени и чрез международно призната система за транскрипция, основана на латиницата. В нея дългите гласни например се предават чрез чертица над буквата за съответната кратка гласна.

При японските имена е спазено правилото фамилията да предхожда собственото име. Минамото-но Йоритомо например означава *Йоритомо от рода Минамото*, но когато въпросната историческа личност е назована само с едно име, обикновено се използва личното, т.е. Йоритомо в нашия пример. В писмените текстове частицата *но*, която в случая означава родова принадлежност, обикновено се изпуска.

Отделна глава е посветена на проблема за шинтоистките теоними, които по времето, когато са съставени историко-митологичните летописи *Коджики* и *Нихонги*, са имали звучене, твърде различно от съвременното.

При имената на будистки имена и реалии авторът се е придържал, доколкото е възможно, към апробирани източници, какъвто например е книгата на Джан Напърт „Индийска митология“ в превод на Татяна Евтимова.

Братислав Иванов

ВЪВЕДЕНИЕ

*Тези неща не са се случили
никога, но съществуват винаги.*

Гай Салустий Крисп

МИТ И МИТОЛОГИЯ

Мит

Както и в почти всички съвременни определения на мита (гр. μῦθος, mythos), тук също ще се придържаме към думите на Мирча Елиаде, че митът е сакрална история, разказваща за събития, настъпили в незапомнени времена, в началото на всички начала (Елиаде, 1994; 1998).

Сакралният разказ създава едно надисторическо или митологично време, в което *някога* и *сега* се сливат в непреходното *винаги*. Това митологично време е качествено различно от светското, от непрекъснатото и необратимо линейно времетраене, в което се вписва нашето всекидневие и несвещено съществуване.

Когато се разказва един мит, сякаш отново и отново се реактуализира онова свещено време, през което са се развивали споменатите в повествованието събития, и по този начин слушателите се доближават до действителност, недостижима в тяхното светско ежедневие (Елиаде, 1998: 53).

Митовете са важни за архаичния човек заради това, че го учат на „първоначални“ истории, които изграждат неговата действителност. Действията в митовете се извършват от свръхестествени същества. Тези действия имат сакрален характер и са основа за създаването на Света; пак те са го направили такъв, какъвто той е днес.

Както пише Н. Аретов (2013: 22–23), митологията стои между човека и света, чрез нея той внася ред в представите си за това, което го заобикаля и което е хаотично, или поне достига до него по хаотичен начин.

Карл-Фридрих Гайер (2001: 23) определя опитите за съпоставяне на митологичните истории с постиженията на съвременната наука като *митологично недоразумение*. Обстоятелството, че тези истории има какво да ни кажат дори и днес, всъщност е следствие именно от техния трансрационален характер. Всяка символна структура, която не представлява наука в строгия смисъл на думата, може да бъде разглеждана като мит.

Митовете, символите и образите са част от субстанцията на духовния живот на човека. Колкото и да бъдат принижавани, те не могат да бъдат изкоренени. Причината за това е, че те не са произволни творения на психиката, а изпълняват определена функция – да разголят най-скритите страни на човешката същност. От това следва, че изучаването им позволява да опознаем по-добре самия човек (Елиаде, 1998: 9–10).

За да придобие смисъл, митологичният разказ трябва да бъде свързан с всички други, така че заедно те да образуват единно семантично пространство. Съвкупността от отделните митологични разкази формира митологията на дадена общност.

С термина *митология* се назовава и науката за митовете.

МИТОЛОГИЯ И РЕЛИГИЯ

Когато говорим за митологията, неизбежно възниква въпросът как тя се съотнася с религията. В съвременната наука е разпространено мнението, че митологията и религията са две тясно свързани системи, които запазват своята самостоятелност, като всяка от тях е автономна по свой собствен начин (Самозванцев, 2000: 30). Според Карл-Фридрих Гайер (2001: 22) митологията е потенциална религия, а религията представлява мит в неговата най-развита форма.

Безспорен факт е, че между митологията и религията има много общи черти. Така например и митологията, и религията са тясно свързани с обредите и ритуалите; и в митологията, и в религията става дума за областта на свръхсетивното и свръхестественото; във всяка митология присъстват богове; и митологията, и религията описват света и живота като феномени, подчинени на сили, неподвластни на човека.

От друга страна, между митологията и религията има и съществени различия. Пределно обобщени, те изглеждат така:

- Повечето митове не отразяват изобщо или отразяват само отделни моменти от проблемното поле на религията: грях, грехопадение, изкупление, пречистване, опрощение, спасение.

- Сотериологията не е част от митологията, докато в будизма и християнството например тя има основополагащ характер.
- Религията предполага наличието на догмати, докато митът принципно не може да се разглежда като догмат. Той предоставя изводите – етически, естетически и практически – на самия слушател.

ТИПОЛОГИЯ НА МИТОВЕТЕ

Съществуват множество класификации на митовете, но никоя от тях не обхваща, а и не би могла да обхване напълно както тяхното многообразие, така и специфичните им особености при различните народи. Друга причина за съществуването на различни класификации се корени в обстоятелството, че в много митове се разказва за света в неговата цялост, поради което е трудно да се разграничат еднозначно отделните митологични мотиви.

Една от възможните типологии е показана по-долу:

- космогонични митове;
- есхатологични митове;
- антропогонични митове;
- теогонични митове;
- митове и ритуали за обновление;
- героичен епос;
- митични същества и духове.

Космогоничните митове разказват как е възникнал Светът и какво е неговото устройство. При това понятието *свят* в различните митологии се интерпретира нееднозначно. Това може да бъде Вселената, Земята или част от нея. Така в шинтоистките космогонични митове се разглежда раждането на японските острови, а светът отвъд тях сякаш не съществува.

Есхатологичните митове съдържат пророчества за края на света. Той може да бъде причинен от различни природни катаклизми, често предизвикани от ритуална вина, но може да има и други причини. В много митологии след края на съществуващия възниква нов свят. Например в митовете за края на света, предизвикан от различни катаклизми, обикновено има оцелели, които поставят ново начало. Ако се обърнем към будистката митология, ще видим, че в нея времето е безкрайно и циклично, като един пълен цикъл се нарича голяма калпа и е съпоставим с историята на Земята. Краят на всяка голяма калпа е и край на света, като този край настъпва постепенно и причина за него е постоянно увеличаващото се зло.

Теогоничните митове разказват за произхода на боговете. В своята съвкупност тези богове съставят йерархизирано общество, наречено пантеон. В шинтоисткия пантеон например върховна богиня е Аматерасу, от която води началото си и японската императорска династия. С Аматерасу е свързан митът за скритото слънце, който се среща под различни форми в много митологии.

Антропогоничните митове разказват за появата на хората. Те не се срещат във всички митологии. Така в основните извори за шинтоистката митология – *Коджики* и *Нихоншъоки/Нихонги* – не се споменава нищо за появата на хората (Kōnoishi, 1999: 57–67). Разказва се само за шинтоистките божества (*ками*), дялящи се на небесни (*ама-цу ками*), които населяват Небето, и земни (*куни-цу ками*), населявали японските острови още преди над тях от Небето да се спусне внукът на върховната богиня Аматерасу.

Митовете за обновлението разказват за необходимостта от периодично обновяване на Света. Моделът на това обновяване е подсказан от различните циклични промени в природата. В обществата с развито земеделие обновяването се свързва с новия урожай. В шинтоизма например дар от новия урожай се поднася на върховната богиня Аматерасу. Особено място в миторитуалните комплекси, свързани с обновлението, заема Нова година.

Героичният епос разказва за подвизи на исторически личности, или изцяло измислени герои, които са представени като носители на качества с висока морална стойност в съответната културна традиция. В много случаи тези герои трудно могат да бъдат разграничени от т.нар. културни герои. Може би най-важната разлика е, че дейността на културните герои е по-тясно свързана с Началото. И в двата случая съдбата им обикновено е белязана със знак за изключителност още при тяхното раждане. Така името на Момотаро (Momotarō) – един от любимите японски герои – в буквален превод означава *Момчето-пращкова*. В детството си персонажите на героичния епос се отличават с необичайна сила, проявяваща се в техните ранни подвизи. Тази сила често е в контраст с външния облик на героя, както е например в случая с Исунбоши – японския Малечко-Палечко. В тотемните общества особено място се отделя на ритуала на тайното посвещаване (инициацията), при който героят преминава от юношеството в света на възрастните. В някои случаи самото героично детство представлява аналог на инициацията.

Митични същества и духове се срещат в митологиите на всички народи. Те се подразделят на различни групи – митични животни, демони и т.н.

САКРАЛНИ МЕСТА И ОБЕКТИ

САКРАЛНИ МЕСТА В ШИНТОИЗМА

Японците вярват, че не само островите, родени от божествената двойка Идзанаги и Идзанами, но и всеки природен обект на тях се отличава с изначална сакралност. Картите на различни местности често се почитат като ритуални обекти в шинтоистките светилища.

В хрониката *Шьоку нихонги*, завършена през 797 г., е поместен указ за преименуване на редица географски обекти, което само по себе си се разглежда като акт на подчинение на централната власт, но основната цел е била семантиката на топонимите да се приведе в съответствие с мита за Началото. Провинция Идзумо, която има по-различна митологична традиция от тази на Ямато, отказва да се подчини, за да не се разруши връзката *мит-топоним*, и оставя географските имена без промени (Plutschow, 1995: 24–25).

Сред първите сакрални пространства, почитани на японските острови, са свещените планини. Планините, за които се смята, че са обиталища на ками, се наричат *миморо яма*, като с *миморо* се означава и всяко друго място, обитавано от ками. Със свещените планини е свързан един от най-древните японски обичаи, наречен *куними*. Същността му е в любуване на страната от върха на някоя свещена планина. Трябва да отбележим, че японската дума *яма*, която обикновено се превежда на български като *планина*, в действителност има по-широко значение и може да означава и географски обекти, които са по-скоро хълмове, а не планини.

Съотнесеността на ками с даден географски район определя не само границите на тяхното обитаване, но и границите на божествената им сила.

В своеобразната йерархия на географската сакралност водещо място заемат планините, а първа сред тях е свещената Фуджи. Тя е обиталище на Конохана Сакуяхиме-но микото – съпруга на Ниниги-но микото, който пък е внук на Аматарасу и дядо на първия японски император. На Сакуяхиме е посветен шинтоистки храм на самия връх на планината, а в нейното подножие храмовете са няколко, като най-прочут сред тях е *Фуджиномия*. През 2013 г. той е обявен за паметник на световното културно наследство.

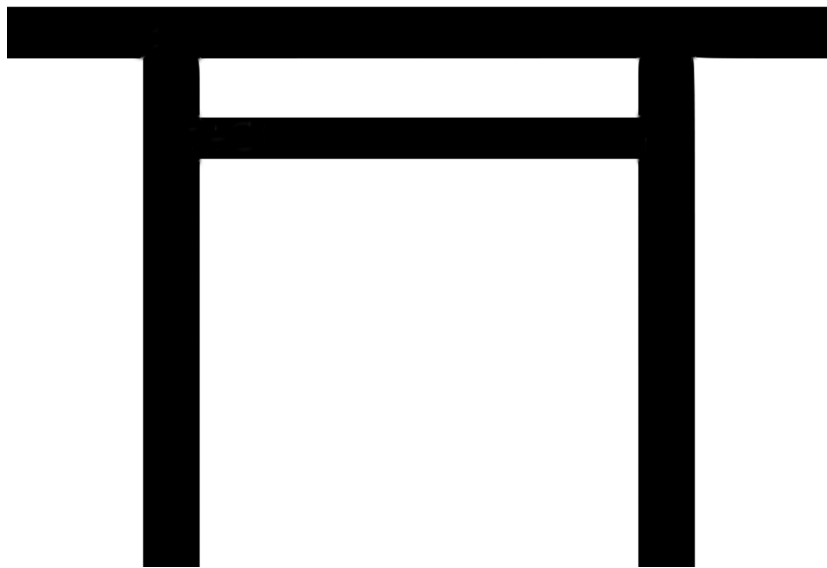
Честотността на топонимите в класическата японска поезия е явление, непознато в европейската литература. В японската поетика такива топоними се назовават с термина *утамакура*, който в по-свободен превод може да бъде предаден като *дума-основа*, т.е. думата, която пряко или преносно ни въвежда

в темата на стихотворението. Чрез повтарянето ѝ в нови и нови стихове се закрепва нейното асоциативно поле и тя се зарежда със сугестивност.

По правило *утамакура* са названия на знаменити местности или други географски обекти (*мейшьо*), които за всеки японец са свързани с еднозначни асоциации. Така планината *Йошино* се асоциира с цъфналата сакура, а река *Тацута* и планината *Мимуро* – с алените листа на клена. Връзката тук е още по-дълбока, тъй като Тацутахима е шинтоистката богиня на есента.

Ками са невидими, така че хората разбират за тях по различни признаци, които предизвикват усещане за божествено присъствие. Става дума за феномена, който Мирча Елиаде (2012) означава с термина *йерофания*, т.е. *проява на сакралното, божественото*. Сред най-разпространените места, обитавани от kami, са гори, отделни дървета, скали, извори и планини. За назоваване на тези места японците използват термина *каннаби*. С по-тясно значение този термин се използва за свещените гори и планини.

Сакралното пространство, обитавано от kami, се означава по няколко различни начина, един от които е свещената врата *тори*, която символизира границата между земния свят и духовния свят на kami.

Тории

На входовете в шинтоистките светилища, почти без изключение, има поне една тории, като в някои случаи те са две и повече. Две тории имат дори някои малки крайпътни храмове (*хокора*). Някои автори превеждат *тории*

като *гнездо на птица*, изхождайки от значението на йероглифния запис, но тази интерпретация е спорна и повечето японски специалисти смятат, че етимологията на думата е забравена и едва ли може да бъде възстановена.

Пътят, водещ към светилището, се нарича *сандо/sandō*, а ако пътищата са няколко, главният от тях се нарича *омоте сандо*. В тесен смисъл с термина *сандо* се означава пътят от първата тории до светилището. Типичен пример за храм, към който водят няколко пътя, е *Мейджи джингу* в Токио.

Първоначално тории са били използвани като обикновени врати, но с течение на времето се превръщат главно в атрибут на шинтоистките храмове и императорските гробници. Конструкцията на тории е сравнително проста – те представляват арка от четири греди, две от които служат за стълбове (*хашира*), а другите две, наречени *касаги*, се разполагат напречно върху хашира, като се спазват определени пропорции.

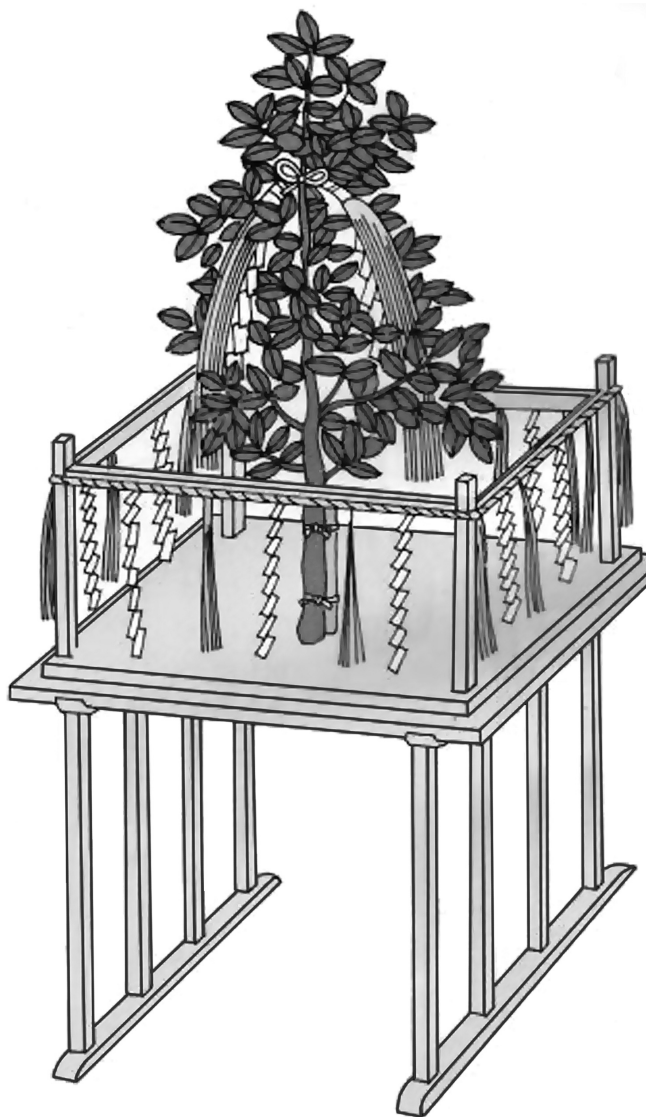
Съществуват десетки варианти на тории, като в много случаи те носят имената на съответните светилища. Различията в тяхната конструкция по принцип не изразяват никаква специална символика, като изключение са т.нар. ръобу тории / *губу torii*, чието име е свързано етимологично с едно от направленията в шинто-будисткия синкретизъм.

Местата, където обитават ками, се отделят от профанното пространство и с помощта на т.нар. свещено въже (*шименава*). Направено е от оризова слама, като към него се прикрепват зигзагообразно нарязани хартиени ленти (*шиде*).

Шименава на дърво, обитавано от ками (камуки)

Със священото въже се оформят и временни светилища или олтари (*химороги*), предназначени за различни ритуали, които се провеждат по конкретни поводи извън светилищата. Те представляват правоъгълник, в четирите ъгъла на който са забити колове (обикновено от бамбук), между които са опънати свещени въжета. Такава е формата и на преносимите олтари, като при тях в центъра на правоъгълника има клонка от священото дърво сакаки.

Химороги-олтар